

Gábori Kovács József

ARANY JÁNOS HIVATALI LEVELEI AZ AKADÉMIAÁN

A kritikai (újra)kiadás szükségessége és lehetőségei

Arany János 1865–1869 között titoknoki, majd 1870–1877 között főtitkári minőségben segítette az MTA munkáját. A két tisztség lényegében megegyezett; a titoknok megnevezést az Akadémia 1869-ben elfogadott új *Alapszabályainak* megfelelően főtitkár-ra változtatták. Arany titoknoki feladatait már Voinovich Géza, Gergely Pál, valamint Keresztury Dezső is ismertette. A költő ez idő tájt az Akadémia mindenkori elnöke és másodelnöke után a harmadik legfontosabb pozíciót töltötte be; az ő hatáskörébe tartozott a Hivatal ügyeinek intézése.¹ Arany tehát csaknem másfél évtizeden keresztül látott el fontos tudományszervezési feladatokat. Életművének kutatása éppen ezért elképzelhetetlen hivatali iratainak, levelezésének feltárása és publikálása nélkül. E dokumentumok vizsgálata kiegészítheti olvasmányainak listáját, tisztázhatja, hogy milyen mértékben vett részt az Akadémia kiadványainak elkészítésében, valamint segítséget nyújthat annak felismerésében, hogy a hivatali foglalatosság milyen, eddig nem ismert kapcsolatokat teremthetett az ő költészetével.

* A szerző az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének munkatársa; a tanulmány írásának ideje alatt MTA Prémium Posztdoktori Ösztöndíj támogatásban részesült.

1 GERGELY PÁL, *Bevezetés* = ARANY JÁNOS, *Hivatali iratok 2.: Akadémiai évek (1859–77)*, kiad. GERGELY PÁL, Bp., Akadémiai, 1964 (Arany János Összes Művei, 14; a továbbiakban: AJÖM XIV), 602–604. Arany akadémiai feladatairól lásd még GERGELY PÁL, *Arany János és az Akadémia*, Bp., A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete–Akadémiai, 1957 (Irodalomtörténeti Füzetek, 11); KERESZTURY DEZSŐ, „Csak hangköre más”: *Arany János 1857–1882*, Bp., Szépirodalmi, 1987, 468–480; VOINOVICH GÉZA, *Arany János életrajza 1860–1882*, Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1938, 205–214.

E szövegkorpusz ráadásul a magyar történeti és kultúrtörténeti kutatások számára is fontos adatokat szolgáltatathat, hiszen az 1848–1849-es szabadságharcot követő abszolutizmus ideje alatt az Akadémia a kiegyezés előkészítésében komoly szerepet játszó, de alapjában véve nem politikai jellegű irodalmi Deák-párt több tagjának – köztük Aranynek is – megélhetést nyújtott. Mivel pedig titoknokságának 13 éve alatt Arany intézte az MTA hivatali ügyeit is, ezen iratok összegyűjtése és kiadása nélkül az Akadémia történetének e szakasza sem ismerhető meg maradéktalanul. Ezek a dokumentumok többek között kulcsszerepet játszhatnak az Akadémia szervezeti rendszerének leírásában, az 1870-es átszervezés okainak, az Akadémia hazai és külföldi intézményes kapcsolatainak feltárásában; reprezentációs szerepének, illetve tudományszervezésben elfoglalt pozíciójának meghatározásában. Az intézmény sokfelé ágazó tudományszervezési feladatait alapvetően meghatározta az a tény, hogy az Akadémia számos tudományterület képviselőit – nyelv- és széptudományok, bölcséleti tudományok, törvénytudományok, történeti tudományok, matematikai tudományok és természettudományok – fogta össze a korszakban. E tudományterületek külső – hazai és külföldi – intézményekkel és kutatókkal való kapcsolattartása pedig rendszerint a mindenkori titoknak, illetve az általa vezetett Titoknoki, később Főtitkári Hivatal közvetítésével történt, így Arany János hivatali levelezésének kiadása az említett tudományterületek és a hozzájuk a korszakban sorolt tudományágak történetének, fejlődésének, hazai és külhoni intézmény- és kapcsolattrendszerének vizsgálatához is nélkülözhetetlen adatokat nyújthat.

A hivatali iratok a sokrétű titoknoki feladatoknak köszönhetően több csoportba sorolhatók. A hivatal ügyeit intéző Arany maga alakította ki a Titoknoki, majd 1870-ben a Főtitkári Hivatal munkarendjét, felbontotta a napi postát, iktatta a beérkező leveleket, melyekre – a szokásos belső munkarendnek megfelelő eljárást követően – megfogalmazta a választ, amit azután vagy ő, vagy az elnök írt alá. Emellett értesítette a tagokat az akadémiai ülések várható időpontjáról, bejegyezte az egyes üléseken tartandó előadásokat, valamint vezette az ülések jegyzőkönyveit. Szerkesztette továbbá az Akadémia folyóiratait – az Akadémiai Értesítőt, az Akadémiai Almanachot és az Akadémiai Értekezéseket – ráadásul ő intézte az intézmény egyéb kiadványainak ügyeit is, valamint ő írta az Akadémiától független folyóiratokba az intézmény tudósításait és hirdetéseit. A titoknak hatáskörébe tartozott az Akadémia kezelésében

lévő pályázatok ügyeinek intézése és az Igazgatótanács határozatainak végrehajtása is; az utóbbiakkal kapcsolatos ügyintézés körébe tartozott a kifizetésekről történő intézkedés, a szükséges pénzüsszegek utalványozása is. Ő küldte szét továbbá az újonnan megválasztott akadémiai tagok okleveleit, és az elhunyt tagok halálát is ő jelentette be a soron következő ülésen.² Aranynak ezeken az állandó titoknoki feladatokon kívül időről időre egyéb rendhagyó, az intézmény mindennapi életének alakulásából, fejlődéséből fakadó feladatoknak is eleget kellett tennie, például 1865-ben jórészt ő intézte az új akadémiai épület felavatásával kapcsolatos ügyeket is.

E sokrétű feladatkörnek köszönhetően az Arany titoknoki működése során keletkezett hivatali iratok közé a hivatali levelezés darabjai mellett más műfajú dokumentumok is tartoznak. A hivatali iratokat szerzőjük, műfajuk, illetve funkciójuk figyelembevételével három nagy csoportba soroltuk. A titoknok tollából származó dokumentumok műfajuk alapján az *Arany János hivatali levelei* és az *Arany János egyéb hivatali iratai* kategóriákba kerültek, míg a hozzá beérkező írásokat *Az Akadémiához írott iratok* cím alatt soroltuk egy nagy összefoglaló kategóriába. A felosztás módja azonnal láthatóvá teszi, hogy az akadémiai hivatali iratok közül az Arany kritikai kiadás szempontjából a költő által írott dokumentumokat, elsősorban pedig a tőle származó leveleket tartjuk kiemelkedő fontosságúnak, és mindenekelőtt ezek kiadására és jegyzetelésére törekszünk. E levelek között pedig a titoknoki feladatkörnek köszönhetően – szintén műfaj szerinti bontásban vizsgálva – találunk körlevelet, meghívót, kérvényt, kérvényekhez mellékelte támogató levelet; adományokért, illetve külső intézmények vagy személyek által nyújtott segítségért írott köszönőlevelet, valamint más intézmények kérdéseire fogalmazott válaszlevelet. Gyakoriak ebben a szövegkorpuszban a különböző típusú értesítések is, melyek például bírálati eredményről, akadémiai taggá választásról vagy akadémiai tagságból adódó feladatról értesítenek egyes személyeket. Mindemellett pedig Arany maga is gyakran kért felvilágosítást folyamatban lévő ügyekről és írt kísérőlevelet az általa fogalmazott akadémiai tárgyú hírlapi tudósításokhoz és az egyes osztályokhoz, bizottságokhoz szóló, eredetileg hozzá érkezett üzenetekhez.

2 Ezekről a feladatokról lásd még az 1. jegyzetben felsorolt szakirodalmi tételeket.

Korábban az *Arany János összes művei* című kritikai kiadás XIV. kötetének összeállítására során Gergely Pál elkészítette Arany akadémiai iratainak jegyzékét – körülbelül 2500 dokumentumot sorolt fel –, azonban ezen iratoknak csak kisebb részét tette közzé.³ Ez a tény és a kötet megjelenése óta eltelt több mint ötven év eredményei szükségessé teszik Gergely jegyzékének felülvizsgálatát és kiegészítését. (A Gergely által készített jegyzéken nem szerepelnek például az akadémiai állandó bizottságoknak az Akadémia kéziratárában őrzött jegyzőkönyveibe bekötött hivatali iratok és az Arany által átküldött jegyzőkönyvkivonatok sem.) Ráadásul a szóban forgó kötet már a kritikai kiadás modern elveinek sem felel meg, hiszen a szövegeket modernizálva adja közre, a szövegbe való szöveggondozói beavatkozásokat nem jelzi, valamint a jegyzetanyag sem adja meg a levelek megértéséhez szükséges, legfontosabb adatokat.

A kötet összeállítására során Gergely szinte csak az Arany által írott hivatali iratok közül válogatott, míg az Akadémia titoknokához írott levelek közül csak a legfontosabbak kerültek a gyűjteménybe.⁴ Az itt közölt 582 oldalnyi dokumentum aránytalanul nagy részét, 112 oldalt az Arany titoknokságának első évéből válogatott anyag teszi ki, míg a későbbi időből származó textusok aránya éves bontásban szemlélve, csökkenő tendenciát mutat. Mivel az 1865-ben keletkezett iratok között minden jellemző titoknoki feladathoz kötődő dokumentumra találunk példát, miközben a későbbi esztendőkből már csak a szokatlan eseményekhez és feladatokhoz kötődő iratokat, valamint a pályázati eredményekkel kapcsolatos jelentéseket, illetve az éves titoknoki jelentést közli Gergely, úgy tűnik, hogy a közreadó célja az első év anyagának válogatásakor Arany munkakörének minden részletre kiterjedő bemutatása lehetett, míg a későbbi évekből már csak a legfontosabb dokumentumokat kívánta közölni. Az elmondottakból látszik, hogy Arany János hivatali iratainak több tudományterület számára is érdekes anyagának túlnyomó többsége még kiadásra vár, miközben a már megjelent anyag újraközlése és szakszerű jegyzetelése is szükségesnek látszik.

3 AJÖM XIV.

4 Lásd pl. *A Magyar Földhitelintézet pénzügyi osztálya t. c. Igazgatóságának a MTA elnöke = uo.*, 589.

Év	Dokumentumok száma	Terjedelem (oldal)
1859–1864	13	21
1865	119	112
1866	64	45
1867	78	62
1868	68	55
1869	65	46
1870	49	37
1871	67	45
1872	40	33
1873	32	24
1874	29	23
1875	34	24
1876	41	30
1877	18	16

A Gergely Pál által a kritikai kiadás XIV. kötetében közzétett anyag mennyiségének megoszlása 1865 és 1877 között éves bontásban, a dokumentumok száma és oldalszám szerinti terjedelme alapján

Arany János hivatali iratainak sajtó alá rendezését az *Arany János munkái* kritikai kiadáshoz kapcsolódva 2014 szeptemberében Szalisznyó Lillával kezdtük meg, majd a munkát 2015 szeptemberétől már Antal Alexandrával ketten végezzük. Az azóta eltelt idő alatt az 1865 januárja és 1867. december 31. között keletkezett hivatali iratok nyers, betűhív átiratai készültek el – körülbelül 1100 dokumentum, 1300 oldalon –, az összeolvasásra és a magyarázó jegyzetek elkészítésére a későbbiekben kerül sor. (Ugyanakkor az eddig átirát anyag mennyiségéből következtethetünk a hivatali iratok korpuszának teljes mennyiségére, ami 4500 dokumentum körüli lehet, azaz majdnem a duplája a Gergely Pál által

ismertetett dokumentumok mennyiségének.) Az összegyűjtött anyag közzétételét elektronikus kiadás formájában tervezzük. Az elektronikus közzétételt nem csupán az anyag nagy mennyisége indokolja, hiszen az ilyen típusú kiadásoknak számos előnye van a nyomtatott kiadásokkal szemben. Ezekkel az előnyökkel ma már minden kutató tisztában van, ezért ezek közül csak néhányat említenék meg: az elektronikus kiadás mindenki számára elérhető, folyamatosan bővíthető, továbbá lehetőséget ad a szövegváltozatok – fogalmazvány és tisztázat – egymás mellett történő közlésére, valamint fotómásolat, kritikai szöveg és olvasószöveg közlésére is. Elképzelhető ugyanakkor, hogy a későbbiekben lehetőségünk lesz nyomtatott kiadást is készíteni, ezért az elektronikus kiadást úgy tervezzük, hogy a jövőben nyomtatott szöveg készítésére is alkalmas legyen.

Az Arany-emlékévként alkalmából kapott állami támogatás lehetővé és egyszersmind szükségessé is teszi, hogy a publikálást még az idén megkezdjük. Ehhez azonban meg kell határoznunk a közzeendő anyag körét, a jegyzetelés, valamint a digitalizálás módját is. A most ismertendő tervezet azonban a későbbi fejlemények során még jócskán változhat. Az elektronikus kiadás pontos módjáról e tanulmányban nem ejtek szót, mivel még jelenleg is zajlanak a tárgyalások a feladat elvégzésére alkalmas csoportokkal, emiatt pedig a szövegek publikálására alkalmas honlap struktúrájának tervezése és kialakítása is még várat magára. Jelen tanulmány így tehát csak a közzeendő anyag körének és a jegyzetelés módjának meghatározására vállalkozhat.

A korábban Gergely Pál által alkalmazott eljárással ellentétben mi az összes feltárt és átírt dokumentumot közzétennénk. Az átiratok között mindhárom, szerzőségi és műfaji alapon általunk kialakított nagy csoportba, az *Arany János hivatali levelei*, az *Arany János egyéb hivatali iratai* és *Az Akadémiához írott iratok* csoportjába tartozó dokumentumok is találhatóak. Jegyzetekkel ugyanakkor csak az Arany által írott leveleket látnánk el, hiszen mi egy a költő műveit közreadó kritikai kiadáson dolgozunk. Gergely Pálhoz hasonlóan közölnénk viszont az Arany által titoknökká választása előtt az Akadémiához írott leveleit is,⁵ melyek egy részét korábban már Korompay H. János és Új Imre Attila is közreadta az *Arany János összes művei* kritikai kiadás általuk készített

5 Gergely kötetében: AJÖM XIV, 7–27.

levelezésköteteiben.⁶ A sajtó alá rendezők már hozzájárultak ezen üzenetek újraközléséhez.

Kiadásunkat két dokumentum eredményeire alapozva kívánjuk elkészíteni. Arany János levelezése kiadásának van egy, az MTA Textológiai Munkabizottsága által is jóváhagyott módszertana, melyet az *Arany János összes művei* kritikai kiadás XVII. kötetében Korompay H. János ismertetett, majd a kritikai kiadás XVIII. és XIX. kötetei is ezt a módszertant alkalmazták saját anyaguk közlésekor.⁷ Mi ezt a metológiai – apróbb változtatásokkal – alkalmasnak véljük Arany János hivatali levelezésének közzétételére is. E módosításokat jórészt a tervezett kiadás elektronikus jellege teszi szükségessé, ami miatt figyelmet kell fordítanunk a Textológiai Munkabizottság vezetői által 2004-ben közreadott kritikai kiadás készítési javaslat elektronikus kiadás létrehozásakor figyelembe veendő szakaszaira is.⁸ E javaslatnak megfelelően tervezzük kritikai és olvasószöveg elkészítését is, és az egyes szövegekhez szövegkritikai jegyzeteket, fotómásolatokat, míg a kiadáshoz kísérő tanulmányt is mellékelnénk. A kritikai szöveget az *Arany János összes művei* kritikai kiadás XVII. kötetének átírási elveinek megfelelő, betűhív átíratban készítenénk el, és minden szövegváltozatot közölnénk. Az olvasószöveget ugyanakkor értelemszerűen modernizált átírással jelentetnénk meg. A kísérő tanulmány „a közlés elveit, a kiadás felépítését, jelölőnyelvi struktúráját és linkrendszerét a lehetséges részletességgel” ismertetné. A kritikai kiadás készítési javaslat ilyen esetekben azt is elvárja, hogy a kísérő tanulmány „megadja a szövegforrások lelőhelyeit, bibliográfiai adatait, keletkezésük körülményeit és folyamatát”,⁹ ám mi ezeket az adatokat a kritikai kiadás XVII. kötetéhez hasonlóan a magyarózó jegyzetekben kívánjuk közölni. A szövegkritikai és magyarózó jegyzeteket egyaránt a kritikai kiadás XVII. kötetének elvei alapján készíte-

6 ARANY János *Levelezése (1857–1861)*, kiad. KOROMPAY H. János, Bp., Universitas, 2004 (Arany János Összes Művei, 17; a továbbiakban: AJÖM XVII); *Új Levelezése (1862–1865)*, kiad. Új Imre Attila, Bp., Universitas–MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, 2014 (Arany János Összes Művei, 18).

7 A XVII. és XVIII. kötet adatait lásd az előző jegyzetben; a XIX. kötet: ARANY János *Levelezése (1866–1882)*, kiad. KOROMPAY H. János, Bp., Universitas–MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, 2015 (Arany János Összes Művei, 19).

8 [DEBRECZENI Attila, KECSKEMÉTI Gábor], *Alapelvek az irodalmi szövegek tudományos kiadásához*, It, 2004, 328–330.

9 *Uo.*, 330.

nénk el,¹⁰ habár a szövegkritikai jegyzetek elkészítési módján az anyag sajátosságaihoz igazodva végrehajtanánk néhány apróbb módosítást. Például a nyomtatott szöveget félkövérrel szednénk, ahogyan a mintául vett munka is, ám a nyomtatott szövegeken belül a kiemeléseket kurziválással is jelölnénk, a kiemelés módját pedig jegyzetben íránk le pontosabban. A szövegkritikai jegyzetekben továbbá csak a szövegbe való kiadói beavatkozásokat jelölnénk, valamint a szövegvariánsok egymás közötti kapcsolatrendszerét tárnánk fel.¹¹ A fogalmazvány és a tisztázat eltéréseire azonban nem fordítanánk figyelmet, hiszen ez az elektronikus kiadás adottságainak köszönhetően egymás mellett közölt fotómásolatokon követhető lesz.

Az egyes levelek magyarázó jegyzetei, a *Kézirat* – **K**: – címszóval kezdődnének. Itt adnánk meg a kéziratok lelőhelyét, és itt történne meg a kéziratleírás is. A kritikai kiadás levelezéskötetei felvették a közölt dokumentumok körébe az elveszett, de kikövetkeztethető leveleket is, és a hiány tényét a *Kézirat* címszó alatt jelezték. Mi viszont az elektronikus kiadás lehetőségeit kihasználva első körben csupán a fennmaradt leveleket közölnénk, a későbbiekben viszont szándékunkban áll az Arany János által írott, ám elveszett hivatali leveleket is közölni. Az Akadémia iratainak *Kiadási könyvei* alapján könnyen meghatározható az elveszett levelek köre, sőt e könyvek az üzenet keletkezési dátuma és a címzett neve mellett a levél tárgyát is feltüntetik, ami lehetővé teszi a jegyzetek elkészítését akkor is, ha az üzenetek párdarabjai nem ismertek. Az elveszett levél egykori létére történő utalásokat szintén a *Kézirat* címszó alatt ismertetnénk, míg főszöveggént a levél kikövetkeztethető tartalma lenne olvasható []-ben, mint a sajtó alá rendező kiegészítése.

A *Kézirat* címszó után a *Megjelenés* címszó következne, **M**: rövidítéssel jelölve, ami értelemszerűen a korábbi megjelenéseket ismertetné, illetve ha a levél kiadatlan, akkor ezt közölné. E címszó alatt adnánk meg az éppen jegyzetelt levél előzményeit, vagyis hogy a levél melyik korábbira született válaszul. A *Megjelenés* címszó a kiadásba később felveendő elveszett levelek esetében értelemszerűen elmaradna. E címszót követné a levélben szereplő személy- és földrajzi nevek, folyóiratok,

10 KOROMPAY H. János, *Bevezetés* = AJÖM XVII, 649–656.

11 A szövegvariánsok egymás közötti kapcsolatrendszere feltárásának kívánalmára lásd: [DEBRECZENI–KECSKEMÉTI], *i. m.*, 330.

művek, idegen szavak és kifejezések, tájszavak, szólások, szépirodalmi és egyéb vonatkozású idézetek, események, folyamatban lévő ügyek külön-külön, a szóba kerülés sorrendjében történő ismertetése, magyarázata. E jegyzetekben kapnának helyet a családi, illetve a nem Aranyhoz szóló, de az ő leveleinek megértéséhez nélkülözhetetlen, más szerzőktől származó levelek, levélrészletek, továbbá az idegen nyelvű levelek és szépirodalmi szövegek fordítása is, miközben általában a fordító személynéről is adnánk tájékoztatást.¹²

Mivel a közreadandó dokumentumok közül csak az Arany János által írott hivatali leveleket kívánjuk jegyzetekkel ellátni, a kiadásban világosan el kell különítenünk a jegyzetelendő, illetve a jegyzetek nélkül közlendő iratokat. A jegyzetelendő iratokat *Arany János hivatali levelei* címen, míg a többi, jegyzet nélkül kiadandó írást *Egyéb hivatali iratok* néven fognánk össze, majd ezen a kategórián belül közölnénk az *Arany János egyéb hivatali iratai* és az *Akadémiához írott iratok* csoportjait. Ez utóbbi kategóriákon belül a dokumentumokat funkciójuk, illetve műfajuk szerint tagolnánk tovább, így alakítva ki végül a titoknoki/főtitkári jelentések, jegyzőkönyvkivonatok, pályázati jelentések, utalványok, könyvjegyzékek stb. csoportokat. A jegyzetek nélküli dokumentumok esetében is közreadnánk a fennmaradt szövegváltozatok fotómásolatait, melyekhez kritikai szöveget és a közreadói beavatkozásokat jelölő szövegkritikai jegyzeteket mellékelnénk, továbbá magyarázó jegyzetekben a kéziratok leőhelyét is megadnánk.

Az így létrejövő kritikai kiadás mind a kritikai kiadás készítési javaslat elektronikus kiadásokra vonatkozó szakaszainak, mind az Arany kritikai kiadás hagyományainak eleget tehet, és reményeink szerint biztosíthatja ennek a rendkívül sokrétű és számos tudományág kutatói számára fontos adatokat tartalmazó anyagnak a használhatóságát. Mindez persze csak abban az esetben történhet meg, ha a közléshez az elektronikus kiadás megfelelő formáját is sikerül kialakítani és biztosítani.

12 A XVII. kötet szövegkritikai és magyarázó jegyzeteiről lásd: KOROMPAY H., *i. m.*, 649–656. A magyarázó jegyzetek felépítését ugyanakkor a *Bevezetés* nem ismerteti részletesen, így ezek jellegzetességeit magukból a jegyzetektől vontam el.

